

МАТЫЎ ДУХОЎНАГА ЛАБІРЫНТА Ў СУЧАСНАЙ ПРОЗЕ

Літаратура стала сёння вялікай эксперыментальнай лабараторыяй, у якой выпрацоўваецца новы тып філасофствавання, ажыццяўляецца перагляд каштоўнасных арыенціраў, скіраваных у першую чаргу на ўвасабленне найбольш поўных ведаў пра чалавека і свет. Найбольш актыўным жанрам сучаснай прозы ў самых розных жанрава-стылёвых праявах стала апавяданне, якое спрабуе як мага паўней выявіць экзістэнцыяльную глыбіню чалавека. Сёння ў прозе сфарміравалася ўстойлівая тэндэнцыя адыходу ад адназначна трывалага сэнсу, які перашкаджаў бы бачыць свет у шматграннасці ўсіх яго выяў. Тэкст, у адпаведнасці з канцэпцыяй французскага даследчыка Ралана Барта [1], павінен быць вызвалены "з-пад іга цэласнасці", але не цалкам пазбаўлены сэнсу, не павінен быць адназначным, не павінен "загусцець", у тэксце павінна прысутнічаць асэнсаванасць, а не нейкі канкрэтны сэнс. Ідэальны тэкст, згодна з канцэпцыяй вучонага, "пронизан сетью бесчисленных, переплетающихся между собой внутренних ходов, не имеющих друг над другом власти; (...) он являет собой галактику означающих, а не структуру означаемых; у него нет начала, он обратим, в него можно вступить через множество входов, ни один из которых нельзя наверняка признать главным... [2, с.33]. Такім чынам, даследчык вядзе гаворку пра так званы прынецп лабірынта ў прыгожым пісьменстве.

Сімвал лабірынта ў літаратуры, яго семантыка прывабліваюць сучасных даследчыкаў, якія спрабуюць "убачыць у ім прасторавую аналогію працэсу свядомасці" [7, с. 238]. Сённяшняе літаратуразнаўства ўспрымае лабірынт як канцэптаўтваральную метафару новага бачання светабудовы, дзе, як сцвярджае У. Эка, "каждая дорожка имеет возможность пересечься с другой. Нет центра, нет периферии, нет выхода" [4, с.107]. Патэнцыяльна такая структура бязмежна, дзякуючы вялікай

колькасці чытачоў, здольных выявіць неабмежаваную колькасць узаемасувязяў у час прачытання твора.

Герой сучаснай прозы знаходзіцца ў лабірынце грамадскіх адносін, уласных уяўленняў пра Сусвет, сваё месца ў ім. Блукаючая ментальнасць у спрадвечным колазвароце Космасу стала сімвалам духоўнага лабірынта ў сучаснай прозе. Схільнасць героя навелы французскага пісьменніка Жан-Лу Трасара "Гніенне" да самаразбурэння закладзена самой экзістэнцыяльнай сутнасцю чалавека. Некалькі тыдняў назад спадар Гюнц пайшоў з хаты, бо нехта, як здавалася яму, тэлефоннымі званкамі моцна дакучаў герою. "Постепенно телефонные звонки стали преследовать его по пятам, (...) они внесли полную сумятицу в его голову, вынудили бросить работу, покинуть квартиру, отказаться от дорогих его сердцу предметов. Эти телефонные звонки выгнали его на улицу, и теперь он опасливо шагал по заснеженным тротуарам в своих ботинках с чересчур тонкой подметкой" [8, с. 223]. Пісьменнік не ўдакладняе прычын гэтага здарэння, мы назіраем героя ў той момант, калі ён "потерял свой привычный облик и за несколько дней спустился по тем ступенькам, подняться на которые ему потребовались долгие годы, чтобы попасть в буржуазный круг своей страны" [8, с. 225]. У навеле адсутнічаюць сюжэтныя калізіі, няма зададзенага псіхалагічнага партрэта, але ёсць імкненне аўтара шляхам фіксацыі самых няўлоўных, нябачных душэўных пераходаў паказаць працэс разлажэння, гніення, памірання чалавечай душы.

Для французскага аўтара важна, каб чытач паблукаў па лабірынтах свядомасці героя, "дакрануўся" да з'явы, якая мае "глубокие корни, уходящие за грань познаваемого, и не завершается после того, как её опишешь, покрывая рябью воду наших дней, звуча в немоте наших улиц" [8, с. 221]. У навеле "Гніенне" працуе экзістэнцыяльны прынцып "коснуться вещи", мэта якога абудзіць у душы чытача перапад настрою,

абумоўлены няўлоўнай мяжой пераходу свядомасці героя са стану раўнавагі і камфорту ў стан трывогі, прыгнечанасці, клопатаў, калі "день за днём изнашиваешь и растрачиваешь свою жизнь" [8, с. 224].

Навакольны жывы свет, увасабленнем якога ў навеле выступаюць галубы, зашклёным купалам адзелены ад мёртвага гарадскога рынку, запоўненага крывавымі тушамі жывёл, распаласаваных на "сердца, гортани, легкие, словно покрытые лаком ребра, горбатые языки, белые мозги", высушанымі травам і лісцем пад слоём пылу, гароднінай з "гнилостными язвами", замарожанай рыбай [8, с. 224]. Герой, блукаючы паміж гандлёвымі радамі, заўважае, што на ўсім нежывым ляжала пячатка гніення. Працэс распаду ахапіў і душу Гюнца, тэлефонныя званкі — сімвал свету цывілізацыі — выклікаюць душэўны злом, а ўсеабдымны страх стварае пагрозу ператварэння героя ў недачалавека падзямелля, вобраз якога паяўляецца ў канцы твора. Урбаністычная цывілізацыя, як вынікае з навелы Ж.-Л.Трасара, не прыдатна для здаровага ладу жыцця, горад-рынак становіцца сімвалам спажывецкага грамадства, у якім чалавек зведзены да ўзроўню механізма.

Экзістэнцыяльны персанаж французскага мастака ўвесь час знаходзіцца пад непадкантрольнай яму энергіяй страху, нягледзячы на тое, што лёс героя не выпрабаваны ніякімі гістарычнымі катастрофамі. Вочы Гюнца, блукаючы ў лабірынце мірнай будзённай рэчаіснасці, фіксуюць быццам бы выпадковыя дэталі (жалезныя расцяжкі купалу нагадваюць павуцінне, рыбныя лускі падобны на крылатых насякомых, тавар запакаваны ў газеты саракагадовай даўніны), але ў агульным кантэксце твора гэтыя мікрадэталі выяўляюць свой сапраўдны сэнс — глыбіню разладу героя з рэальным светам.

У лабірынце жыццёвых калізій апынулася 18-гадовая дзяўчына з апавядання Людмілы Петрушэўскай "Новыя Рабінзоны", у вобразе якой

выразна праглядаюцца рысы дамарослага філосафа. Гераіня ўпэўнена радуецца перспектыве, што "никакой труд и никакая предусмотрительность не спасут от общей для всех судьбы, спасти не может ничто кроме удачи" [5, с. 168]. Яе светапоглядная формула на самой справе антыформула, бо жыць па ёй нельга, у выніку чаго чытач сутыкаецца са светапогляднай пародыяй, дзе аб'ектам выступае само жыццё. Варта заўважыць, што іранічныя інтанацыі ў "новай прозе", да якой літаратурознаўцы адносяць творы Л.Петрушэўскай, універсальны: сумненню падвяргаюцца ўсе ідэалы і прынцыпы. Душэўныя працэсы герояў апавядання "Новыя Рабінзоны" схаваны далёка ад знешняга назіральніка. Свядомасць дзяўчыны-падлетка фіксуе толькі знешнія дэталі, але менавіта яны, выпадковыя, хаатычныя, сумбурныя, ствараюць атмасферу хуткаплыннасці і завуаляванасці жыцця.

Іранічныя адносіны да рэчаіснасці дэманструюць і персанажы беларускага пісьменніка Юрыя Станкевіча. Блуканнем героя па лабірынту хутчэй душэўных, чым фізічных пакут можна назваць апавяданне мастака "Ізмурудна-зялёныя мухі" [6]. Твор фактычна вытканы з мікрасітуацый, з раўназначных кавалкаў лёсу-шляху, у галактыку якога закінуты герой. Беларускі аўтар не клапоціцца аб перахадных мосціках, кадр мяняецца новым кадрам, рух якіх стварае карціну аповяду. І чым трагічней падзеі, тым больш спакойным становіцца тон апавядальнасці, што ў сваю чаргу ўзмацняе разрыў паміж трагізмам чалавечага жыцця і пакорлівасцю, з якой гэтае жыццё ўспрымаецца чалавекам. Балансаванне свядомасці параненага героя на мяжы жыцця і смерці перадаецца пісьменнікам праз мнагакратна паўтораны эпизод цьмянага адчування юнаком пісталета ў руцэ. Герой быццам бы і не хоча прымаць трагічны жыццёвы вынік, але і не бачыць у ім нічога дзіўнага і сам здзіўляецца адсутнасці такога здзіўлення. Парадаксальная сувязь "рэвальвер — жыццё" агаліла глыбокі і горкі

іранічны падтэкст апавядання Ю.Станкевіча: у сферы канкрэтнага быцця праз багатую палітру фарбаў разгорнуты сапраўдная трагедыя духа, спрадвечныя памкненні чалавека. Не час, а ланцужок выпадкаў вынес прысуд юнаку, які канчаткова гіне на шляху гісторыі.

Блуканне герояў Ю.Станкевіча, Л.Петрушэўскай, Ж.-Л.Трасара па ўласных духоўных лабірынтах — працэс надзвычай пакутлівы. Не заўсёды яны здольны будаваць сваю біяграфію, валодаць мастацтвам самаарганізацыі і духоўнага самазабеспячэння. У пераважнай большасці гэта героі эгаістычныя, з абмежаванымі інтарэсамі, няўдачнікі, аўтсайдэры. Такі тып персанажаў сённяшняй прозы часта выклікае папрокі крытыкаў у немэтазгоднай яго прысутнасці ў літаратуры, але сапраўднае мастацтва даўно даказала, што адмоўныя бакі рэчаіснасці, пададзеныя праўдзіва і таленавіта, нясуць больш актыўны зарад спачування і суперажывання, чым дэкларатыўныя аўтарскія заклікі і асуджэнні.

Матыў духоўнага лабірынта, пабудаванага па прынцыпу вялікай колькасці перакрываваных дарог, з якіх ні водная не можа быць прызнана галоўнай, выклікае шматлікую колькасць інтэрпрэтацый і стварае эффект спрадвечнага вяртання "на кругі свая", які ахоплівае "и прошедшее и грядущее и каким-то чудом вмещает всю вселенную" [3, с.88]. Духоўныя блуканні герояў сведчаць аб важнасці іх жыццёвых праблем і цяжкасці ці немагчымасці выбару правільнага рашэння ў свеце спакус і грахоў, аб цяжкім шляху чалавека да Бога, аб пакутніцкіх кроках па шляху Хрыста, дзе кожны па асобку выбірае сваю адзіную сцежачку. У апавяданнях Л.Петрушэўскай, Ю.Станкевіча, Ж.-Л.Трасара ў межах рэалістычнага праўдападабенства адбываецца глыбіннае філасофскае асэнсаванне часу і прыватнага жыцця ў ім. Спадзяванні герояў, што час лечыць, ратуе, даруе застаюцца марнымі, час падводзіць апошнюю рысу незваротнасці для кожнага з іх. Прынцып духоўнага лабірынта здольны

перадаць і татальнае адчужэнне, адзіноту, некамунікабельнасць, расчараванне ў многіх канцэпцыях філасофіі гуманізму, і пакутлівы пошук новых каштоўнасных арыенціраў пад час змены светапоглядных прыярытэтаў.

РЭФЕРАТ

На матэрыяле апавяданняў Л.Петрушэўскай ("Новыя Рабінзоны"), Ж.-Л.Трасара ("Гніенне"), Ю.Станкевіча ("Ізмурудна-зялёныя мухі") разглядаецца семантыка лабірынта і яго функцыя ў мастацкім творы. Сімвал лабірынта ў сучаснай прозе ўспрымаецца як канцэптаўтваральная метафара новага бачання светабудовы, у якой найбольш аб'ёмна выяўлены экзістэнцыяльныя параметры свядомасці чалавека. Матыў духоўнага лабірынта ў сапраўдным мастацкім творы стварае эффект неабмежаванай колькасці сэнсавых інтэрпрэтацый, здольных як мага паўней выявіць экзістэнцыяльную глыбіню перажыванняў чалавека.

ЛІТАРАТУРА:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. — М.: Прогресс, 1989, 616 с.
2. Барт Р. S/Z. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. 232 с.
3. Борхес Х. Л. Сад расходящихся тропок // Проза разных лет — М.: Радуга, 1984. С. 86-93.
4. Ecco U. Semiotik und Philosophie des Sprache. München, 1985. 120 S.
5. Петрушевская Л. Новые Робинзоны // Новый мир. 1989, № 8. С. 166 -- 172.
6. Станкевіч Ю. Ізмурудна-зялёныя мухі // Станкевіч Ю. Любіць ноч — права пацукоў: Раман, аповесці, апавяданні. — Мн.: Маст. літ., 2000. С.310-326.

7. Стародубцева Л. В. Метафизика лабиринта // *Альтернативные миры знания*. — СПб., 2000. 256 с.
8. Трассар Ж.-Л. Гниенье // *Иностранная литература*, 1988, № 9. С. 222 -- 225.

SUMMARY

The article "Motive of the Spiritual Maze in the Modern Prose", based on the works by J.L. Trassard (short story "Decay"), by L. Petrushevskaya (story "New Robinsons") and by Y. Stankewicz (story "Green Emerald Torments") deals with the semantic of the principle of the maze in the prose of the "small" genres, its function of the exposure of the main personage feelings.